
Стаття надійшла до редакції 07.07.2022 р.

Перевірено на плагіат 10.07.2022 р.

унікальність – 98.06%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2022.20.71-83>

УДК 81-115"18/19"

ПАЛЕОБАЛКАНСЬКІ МОВИ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анжеліка Вікторівна Лихачова, anzhelikalikhachova@gmail.com

викладач

Горлівський інститут іноземних мов Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Метою статті є розкриття особливостей дослідження реліктових палеобалканських мов у їхньому зв'язку з іншими індоєвропейськими мовами у лінгвістиці другої половини XIX – початку XXI ст. У роботі застосовано актуалістичний метод. Відзначено, що наразі при виділенні групи палеобалканських мов чітко не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний, і генетичний принципи. При цьому матеріал палеобалканських мов не повною мірою враховано в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов; якщо фракійську, фригійську, іллірійські мови включають до цієї класифікації як окремі групи, то місце давньомакедонської, «пеласгійської» та інших палеобалканських мов у класифікації не визначено. Крім того, традиційна генеалогічна класифікація не бере до уваги особливу близькість палеобалканських мов до вірменської, албанської, давньогрецької.

Стисло описано відкриття й дослідження палеобалканських мов. Розкрито зв'язки палеобалканських мов з албанською, вірменською, давньогрецькою, хетською, лувійською, балтійськими, германськими, слов'янськими, індоіранськими мовами.

Авторкою статті акцентовано увагу на тому, що палеобалканські мови реконструйовано переважно на фонологічному, лексичному, дериваційному рівнях (меншою мірою – на морфологічному й синтаксичному), хоча у зв'язку з обмеженістю й нерівномірністю відповідних даних така реконструкція є також обмеженою, а в деяких випадках і суперечливою.

З погляду індоєвропейців, лексичні елементи палеобалканського походження фіксуються в сучасних албанській, грецькій, болгарській, румунській, вірменській мовах.

У статті підкреслюється, що палеобалканістика подала значний фактичний матеріал, важливий для теорії субстрату, і сприяла розробці методу лінгвістичної стратиграфії.

© Лихачова А. В., anzhelikalikhachova@gmail.com

Палеобалканські мови в контексті генеалогічної класифікації: лінгвістичноісторіографічний аспект
(Українською)

Ключові слова: генеалогічна класифікація індоєвропейських мов, палеобалканські мови, лінгвоісторіографічний аспект, мовні зв'язки, реконструкція ізоглос, субстрат.

THE PALEO-BALKAN LANGUAGES IN THE CONTEXT OF GENEALOGICAL CLASSIFICATION: LINGUOHISTORIOGRAPHIC ASPECT

Anzhelika V. Lykhachova, anzhelikalikhachova@gmail.com

senior lector

Horlivka Institute of Foreign Languages of the Donbas State Pedagogical University

The purpose of the article is to reveal the features of the study of relict Paleo-Balkan languages in their connection with other Indo-European languages in linguistics of the second half of the XIX century – the beginning of the XXI century. It is noted that when identifying a group of Paleo-Balkan languages, a single criterion has not yet been clearly established: both areal and genetic principles are involved. At the same time the material of Paleo-Balkan languages is not fully taken into account in the genealogical classification of Indo-European languages; if Thracian, Phrygian, and Illyrian languages are included in this classification as separate groups, then the place of old Macedonian, “Pelasgian”, and other Paleo-Balkan languages in the classification is not defined. In addition, the traditional genealogical classification does not take into account the special proximity of Paleo-Balkan languages to Armenian, Albanian and Ancient Greek.

The discovery and study of Paleo-Balkan languages are briefly described. The connections of Paleo-Balkan languages with Albanian, Armenian, Ancient Greek, Hittite, Luvian, Baltic, Germanic, Slavic and Indo-Iranian languages are revealed.

The author of the article focuses on the fact that Paleo-Balkan languages are mainly reconstructed at the phonological, lexical, derivational levels (to a lesser extent – at the morphological and syntactic levels), although due to the limited and uneven corresponding data, such reconstruction is also limited, and in some cases contradictory.

From the point of view of Indo-Europeanists, lexical elements of Paleo-Balkan origin are recorded in modern Albanian, Greek, Bulgarian, Romanian and Armenian.

The article emphasizes that Paleo-Balkanistics provided significant factual material important for substrate theory and contributed to the development of the linguistic stratigraphy method.

Key words: genealogical classification of Indo-European languages, Paleo-Balkan languages, linguohistoriographic aspect, language relations, reconstruction of isoglosses, substrate.

Вступ. Болгарський мовознавець Владимир Георгієв (1908–1986) у своїй книзі «Исследования по сравнительно-историческому языкознанию» (1958) розділив історію порівняльно-історичного вивчення індоєвропейських мов на три періоди. Упродовж першого періоду (приблизно з 1816 по 1870 рік) за допомогою порівняльно-історичного методу (що виник на початку цього періоду) було встановлено спорідненість індоєвропейських мов та закладено основи їхнього порівняльно-історичного вивчення. У межах другого періоду (приблизно з 1870 по 1916 рік) «було уточнено порівняльно-історичний метод дослідження і були значною мірою вичерпані дані відомих на той час індоєвропейських мов, на базі яких було укладено порівняльно-історичну граматику цих мов» [Георгиев 1958, с. 11]. Третій період, з погляду В. Георгієва, розпочався розшифруванням хетської мови (1915–1917), яке здійснив чеський лінгвіст Б. Грозний. Цей період характеризується «відкриттям і використанням низки невідомих до того часу індоєвропейських мов, що спричинило значне поглиблення й розширювання досліджень» [там же].

Погоджуючись із періодизацією В. Георгієва в цілому, відзначимо певну умовність запропонованих дослідником хронологічних меж. Так (і ми це покажемо далі), перші написи фригійською мовою було опубліковано в 1820 і 1824 рр., а висновок А. Д. Мордтмана щодо індоєвропейського характеру фригійської мови було зроблено в 1862 р.

Якщо, за В. Георгієвим, у межах другого періоду дослідники спиралися головним чином на матеріал давньоіндійської, давньогрецької та латинської мов, датовані пам'ятки яких відносяться до періоду не раніше першої половини I тисячоліття до н. е., то відкриття впродовж третього періоду реліктових індоєвропейських мов з текстами, датованими II тисячоліттям до н. е., значно розширило дослідницьку базу, що, у свою чергу, спричинило перегляд багатьох концепцій, які вважалися непорушними [там же, с. 23].

Отже, у межах третього періоду об'єктом дослідження індоєвропейців стають нововідкриті «мертві» мови. Це, зокрема, мови Балкан і Малої Азії. Введення цих мов у науковий обіг мало велике значення для розвитку індоєвропейістики. Звідси випливає необхідність студій з історії індоєвропейського мовознавства, у яких було б показане значення реліктових індоєвропейських мов для індоєвропейістики, зокрема для вдосконалення генеалогічної класифікації мов індоєвропейської сім'ї.

Серед студій початку XXI ст. можна назвати, зокрема, монографію І. О. Калужської [Калужская 2001], яка, проте, не є лінгвоісторіографічним дослідженням. Те саме слід сказати про студії таких дослідників, як В. Fortson (2004), С. Brixhe (2008), J. Bičovský (2009), Р. Vavroušek (2010), R. Kim (2018). Матеріал лінгвоісторіографічного характеру поданий ними дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження. Індоевропейці отримали можливість ознайомитися і з власне лінгвоісторіографічною розвідкою R. Woodhouse [Woodhouse] (2009), проте вона присвячена історії вивчення лише фригійської мови (а не палеобалканських у цілому).

Отже, констатуємо, що спеціальних праць лінгвоісторіографічного характеру, присвячених палеобалканським мовам, у лінгвістиці немає. Проте необхідність таких студій видається очевидною. Цим і зумовлена ідея написання цієї статті.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є розкриття особливостей дослідження реліктових палеобалканських мов у їхньому зв'язку з іншими індоевропейськими в мовознавстві другої половини XIX – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) висвітлити обставини відкриття й «розшифрування» палеобалканських мов у другій половині XIX – на початку XX ст.; 2) показати місце палеобалканських мов серед інших індоевропейських і зв'язки палеобалканських мов з мовами інших груп індоевропейської сім'ї; 3) подати стисло характеристику ізоглот, що об'єднують палеобалканські мови між собою; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дати оцінку дослідженням палеобалканських мов у світлі завдань сучасної індоевропейістики.

Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження в статті застосовано актуалістичний метод. Він є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання; без застосування цього методу неможливе існування історіографії будь-якої науки, у тому числі й історіографії лінгвістики [Глуценко, Роман, Руденко 2020]. Операційний компонент актуалістичного методу може бути експлікований як сукупність таких прийомів і процедур: аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція [там же].

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначав Володимир Петрович Нерознак (1939–2015), крім індоєвропейських мов зі значною писемною традицією (це не тільки давно відомі мови, як, наприклад, германські, балтійські, слов'янські, а й відкриті в кінці XIX ст. – на початку XX ст. «мертві» анатолійські й тохарські мови), до індоєвропейських можуть бути віднесені «мертві» реліктові мови, від яких залишилися лише фрагментарні пам'ятки [Нерознак 1978, с. 4; Нерознак 1980, с. 232]. З погляду В. П. Нерознака, цим мовам поки немає місця в традиційній класифікації індоєвропейських мов, тому їх «доцільно об'єднувати за географічним (ареальним) принципом» [Нерознак 1980, с. 232]. В. П. Нерознак розподіляв реліктові індоєвропейські мови за чотирма ареалами: палеобалканським, апеннінським, піренейським і північнопричорноморським [там же].

В. П. Нерознаку належить і сам термін *палеобалканський*. Він же запропонував термін *палеобалканістика* в значенні «галузь мовознавства, що вивчає групу палеобалканських мов». У трактуванні мовознавця палеобалканські мови – це реліктові індоєвропейські мови Балканського півострова, Малої Азії (Анатолії) та Італії: фракійська, фригійська, іллірійська з месапською, давньомакедонська [Нерознак 1978, с. 5; Нерознак 1980, с. 232]. Водночас В. П. Нерознак вважав за можливе включати палеобалканських мов догрецьку («пеласгійську») [Нерознак 1980, с. 232], мізійську й дакійську, а також «ономастичні» мови: дарданську, пеонійську, мігдонську [Нерознак 1978, с. 12]. Стосовно дарданської, пеонійської, мігдонської мов В. П. Нерознак зауважував, що вони реконструюються «лише на підставі власних назв». При цьому вчений припускав: можливо, подальші дослідження покажуть, що ці «мови» слід інтерпретувати як діалекти тієї або іншої палеобалканської мови [там же, с. 11].

Розглянемо (у лінгвістично-історіографічному аспекті), як індоєвропейці досліджували фракійську, фригійську, іллірійську з месапською, давньомакедонську, «пеласгійську» мови.

Фракійську (в іншій термінології – фрако-дакійську) мову першим почав вивчати австрійський географ і орієнталіст Вільгельм Томашек (1841–1901). Йому належить заслуга складання корпусу фракійських писемних пам'яток і встановлення генетичної приналежності фракійської мови. В. Томашек висунув гіпотезу індоєвропейського характеру цієї реліктової мови, трактуючи фракійську як мову індоєвропейських племен, що в давнину населяли північний схід Балкан і північний захід Малої Азії. Учений виявив

кілька невеликих за обсягом написів VI–III ст. до н. е. (грецьким письмом). Крім того, його увагу привернули глоси з творів античних і візантійських авторів, дакійські назви рослин, значний топономастичний матеріал [Tomaschek 1893].

Спостереження австрійського вченого доповнив болгарський філолог, історик і епіграф Димитр Дечев (1877–1958), який підтвердив індоєвропейський характер фракійської мови [Дечев 1952]. В. Георгієв постулював наявність у минулому дако-мізійської мови, близької до фракійської [Георгиев 1977]; румунський дослідник А. Врачу виділив реліктову дако-гетську мову [Vrăciu 1980]. Лінгвісти різних країн продовжили дослідження фракійської мови в її зв'язках з іншими індоєвропейськими. В. Бешевлієв, І. Дуриданов, К. Влахов, Й. Руссу, В. П. Нерознак, В. М. Топоров, Л. О. Гіндін та інші дослідники реконструювали фракійську мову на фонологічному, лексичному, дериваційному, меншою мірою – морфологічному рівнях, установили відповідні ареальні й генетичні мовні зв'язки в межах індоєвропейської сім'ї (зокрема, В. М. Топоров виявив тісний зв'язок власних назв і частини глос фракійської мови з балтійськими, а Л. О. Гіндін дослідив фрако-хетолувійські ономастичні паралелі), з'ясували вплив фракійського субстрату на формування мов, що входять у сучасний Балканський мовний союз. Важливим видається висновок В. П. Нерознака про те, що фракійська мова належить до палеобалканської мовної зони (палеобалканського ареалу) [Нерознак 1980, с. 232]. З погляду В. М. Топорова, реліктова фракійська мова становить окрему групу у складі індоєвропейської сім'ї.

Так само кваліфікував В. М. Топоров і фригійську мову. Це стало певним підсумком достатньо тривалого студіювання реліктової мови фригійців. До 20-х рр. XIX ст. європейські мовознавці знали про фригійську мову лише з праць античних авторів. Згідно з цими працями, давні фригійці мешкали на північному заході Малої Азії; вони прийшли в цей регіон з Європи в II тисячолітті – на початку I тисячоліття до н. е.

У 1820 і 1824 рр. було опубліковано два написи з гробниці царя Мідаса; упродовж наступних десятиліть було оприлюднено й низку інших написів. У 1862 р. німецький орієнталіст Андреас Давід Мордтман (1811–1879) інтерпретував низку фригійських текстів і дійшов висновку про індоєвропейський характер фригійської мови. Згодом англієць У. М. Ремсі опублікував коментований корпус фригійських написів.

У теоретичному плані важливим стало видання «Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache» П. Кречмера; у цій книзі є багато відомостей про фригійську мову [Kretschmer 1896]. Фригійські написи оприлюднювалися У. М. Колдером, Й. Фрідріхом, Р. Янгом, К. Бріксом і М. Леженом. Систематичний опис структури фригійської мови подали Р. Гусмані, О. Гаас, І. М. Дьяконов, В. П. Нерознак, Л. С. Баюн і В. Е. Орел [Баюн, Орел 1988] та ін. Дослідники дійшли висновку про те, що фригійська мова зберігала архаїчну індоєвропейську структуру. Результатом ретельного аналізу стало встановлення близьких зв'язків фригійської мови з індоіранськими, вірменською, албанською мовами. Було висунуто тезу про особливу спорідненість давньогрецької та фригійської мов. Її обґрунтовували Ю. В. Откупщиков, Л. С. Баюн і В. Е. Орел та ін.

Щодо іллірійської мови, то зусиллями Г. Крає, А. Маєра, Й. Руссу, К. де Сімоні і Ю. Унтермана, О. Парланджелі, О. Гааса, В. П. Нерознака та інших дослідників було встановлено її індоєвропейський характер. Поширеним став погляд, згідно з яким іллірійська мова найбільш близька до албанської; крім того, було виявлено зв'язки іллірійської з мовами балтійської, слов'янської та германської груп індоєвропейської сім'ї.

Частина дослідників говорить не про іллірійську мову, а про іллірійські мови, виділяючи власне іллірійську і месапську мови (В. М. Топоров). В. П. Нерознак постулював два близькоспоріднені різновиди іллірійської мови: балканоіллірійський і месапський, які він називав окремими мовами. Деякі лінгвісти вважають балканоіллірійську і месапську діалектами однієї мови; їхні опоненти посиляються на те, що, хоча месапська близька до балканоіллірійської в лексиці (ономастичні назви), словотворі й частково у фонології, є певні риси, спільні з грецькою; звідси кваліфікація месапської як окремої мови.

Балканоіллірійська мова була поширена на північному заході Балкан. Нам відомо про неї завдяки свідченням античних авторів (VII ст. до н. е. – IV ст. н. е.). Цю мову в писемних пам'ятках не відбито, проте вчені дослідили численні власні назви (антропоніми, топоніми, етнімі) та незначну кількість глос із творів античних письменників. Месапська мова зафіксована в написах (з південного сходу Італії) та в кількох глосах.

В. М. Топоров включив іллірійські мови (з виділенням у їхньому складі власне іллірійської й месапської) у класифікацію індоєвропейських мов як окрему групу.

Давньомакедонську мову першим описав німецький учений Отто Хофман (1865–1940); відповідно до його трактування, давньомакедонська мова була, власне, діалектом давньогрецької [Hoffmann 1906]. О. Хофмана підтримали Я. Каллеріс, Ч. Погирк та деякі інші вчені. Протилежна концепція була обґрунтована, зокрема, в студіях Г. Барича, В. Пізані, В. Георгієва, О. Гааса, Й. Руссу, В. П. Нерознака: давньомакедонську мову не можна інтерпретувати як діалект давньогрецької; вона була близькою іншим давньобалканським (палеобалканським) мовам (іллірійській, фракійській, фригійській); риси схожості з давньогрецькою пояснюються пізнішою еллінізацією. Заслугою В. П. Нерознака є виділення двох шарів у давньомакедонській лексиці: 1) автохтонного негрецького (палеобалканського) і 2) давньогрецького [Нерознак 1978, с. 172–173].

Деякі мовознавці реконструюють ще одну реліктову мову зазначеного ареалу – догрецьку («пеласгійську», або «пелагську»). Особливу увагу цій мові приділив В. Георгієв. Уже в 40-і рр. XX ст. за допомогою методу лінгвістичної стратиграфії учений установив систему фонетичних (фонологічних) кореспонденцій, відповідно до яких В. Георгієв виділив цілий шар не грецької, але водночас індоєвропейської лексики. Отже, важливим відкриттям болгарського дослідника стало твердження про те, що у складі грецької «заховано» іншу індоєвропейську мову. Цій проблематиці В. Георгієв присвятив низку студій. Зокрема, у монографії «Исследования по сравнительно-историческому языкознанию» вчений писав, що «у грецькій мові ховається інша індоєвропейська мова, до цього часу невідома» [Георгиев 1958, с. 91]. Цю мову В. Георгієв умовно назвав «догрецькою індоєвропейською», або «пелагською» і докладно проаналізував її на лексичному, фонологічному й дериваційному рівнях [Георгиев 1958, с. 87–104]. Гіпотеза В. Георгієва була підтримана А. Ван Віндекенсом, А. Хойбеком, О. Гаасом, В. Мерлінгером, Л. О. Гіндіним, В. П. Нерознаком та ін.

Серед праць узагальнювального характеру можна назвати студії Р. Катичича [Кати́чић 1976] і В. П. Нерознака [Нерознак 1978]. В. П. Нерознак неодноразово підкреслював кількісну та якісну неоднорідність джерел реконструкції палеобалканських мов. Учений виділяв, з одного боку, «епіграфічно документовані мови»: фригійську, месапську, мізійську. З іншого боку, є мови, при реконструкції яких дослідники спираються на оніми та апеллятивну лексику (глоси з античних писемних пам'яток):

давньомакедонська, іллірійська, дакійська, «пеласгійська». І, нарешті, можна говорити про «ономастичні» мови: дарданську, пеонійську, мігдонську.

Тезу про наявність на межі II–III тисячоліть до н. е. «палеобалканської» діалектної зони в південній частині центральної індоєвропейської мовної області В. П. Нерознак обґрунтовував посиленням на низку специфічних палеобалканських мовних особливостей. На його думку, палеобалканські мови знаходилися на межі діалектних масивів *centum* і *satem*, що сприяло розвиткові «перехідних рис у структурі цих мов» [Нерознак 1978, с. 12].

Цим пояснюється притаманна палеобалканським мовам тенденція до асибіляції індоєвропейських задньоязикових палатальних приголосних. Проте в позиції перед сонантами в палеобалканських мовах відбувалася позиційна депалатація [там же]. Ці «винятки» спричинили діаметрально протилежні думки щодо приналежності тієї або іншої палеобалканської мови до мов *centum* або *satem*. Так, іллірійську мову класифікували і як мову *satem* (Н. Йокль, А. Маєр, Е. Хемп, Й. Руссу), і як мову *centum* (Г. Хірт, Г. Крає, Ю. Покорний). З погляду В. П. Нерознака, така відмінність в інтерпретації палеобалканських мов пояснюється спрямованістю досліджень індоєвропейців на виявлення передусім відмінностей палеобалканських мов між собою, а не на пошук спільних рис [там же, с. 13].

Проте з часом було усвідомлено необхідність комплексного вивчення палеобалканських мов. Базою для комплексних досліджень стало виявлення ексклюзивних ареальних ізоглос окремих палеобалканських мов з деякими індоєвропейськими мовами. Фракійсько-балтійські мовні паралелі стали предметом аналізу в студіях В. М. Топорова та І. Дуриданова. З'явилися праці, у яких уточнюється положення окремих палеобалканських мов (фракійської, фригійської, іллірійської, месапської) у межах індоєвропейської сім'ї (І. Дуриданов, І. М. Дьяконов, В. П. Нерознак, Е. Полومه, В. Цімоховський, Т. Мілевський), розробляються проблеми субстрату в сучасних балканських мовах, а також походження албанської мови, яку В. П. Нерознак назвав «єдиним продовжувачем палеобалканського мовлення» [там же, с. 15].

Необхідно відзначити, що В. П. Нерознак не тільки постулював наявність у минулому «особливої діалектної перехідної зони індоєвропейської мовної області» [там же], а й реконструював низку ізоглос, що об'єднують палеобалканські мови між собою. Спираючись на дослідження І. М. Дьяконова, Е. Хемпа, Е. Полومه, В. П. Нерознак підтримав

гіпотезу про закономірність відсутності палатації задньоязикових приголосних в низці слів фригійської, іллірійської, месапської, фракійської, дакійської, а також албанської мов (пояснюється позицією перед сонантами) [там же, с. 15–18]. Брак палатації задньоязикових у позиції перед сонантами В. П. Нерознак уважав «найсуттєвішим палеобалканізмом» [там же, с. 18]. Ізоглосою, що відрізняє палеобалканські мови від італійських і грецької, але об'єднує з вірменською та албанською, є дезаспірація індоєвропейського $*bh > b$. Як палеобалканізм В. П. Нерознак розглядав і наявність *ph*, *th*, *kh* як архаїчної риси у фракійській, фригійській і «пеласгійській» (так само як у вірменській, хетській і в германських мовах). Крім того, в палеобалканських мовах індоєвропейські лабіовелярні *k*, *g* змінилися в «чисті» *k*, *g* (при цьому в месапській і, можливо, у фригійській лабіовелярні *k*, *g* до певного часу зберігалися) [там же, с. 19]. З погляду В. П. Нерознака, ці ізоглоси є «важливими» і дозволяють говорити про існування в минулому палеобалканських мов, що входили в особливу індоєвропейську діалектну зону [там же, с. 15, 19].

В узагальнювальних працях Р. Катичича [Katičić 1976] і В. П. Нерознака [Нерознак 1978] відзначено, що у зв'язку з недостатнім вивченням матеріалу проблема генетичних зв'язків у межах палеобалканського ареалу і між окремими палеобалканськими мовами та мовами інших груп індоєвропейської сім'ї залишається не розв'язаною. Дискусійною видається дослідникам і проблема визначення місця кожної з мов палеобалканського ареалу у складі індоєвропейської сім'ї. Крім того, серед лінгвістів немає єдиного критерію щодо самого виділення палеобалканських мов: частина вчених спирається на ареальний (географічний) принцип, частина – на генетичний. В. П. Нерознак об'єднував розглядувані мови за ареальним принципом (у межах палеобалканського ареалу) і водночас писав про «існування на давніх Балканах особливої діалектної зони індоєвропейських мов», які доцільно називати палеобалканськими [там же, с. 19]. Спроби «реконструкції» давньобалканського мовного союзу (за аналогією до сучасного Балканського мовного союзу, докладно дослідженого М. С. Трубецьким і його послідовниками) видаються непереконливими, оскільки про морфологію й синтаксис палеобалканських мов відомо дуже мало [там же, с. 15].

За словами А. В. Десницької, велика кількість індоєвропейських мов у давнину «поступово розчинилася в мовах народностей, що утворилися»

[Десницкая с. 326]. Саме так трапилося з палеобалканськими мовами. Ці мови зникли, але залишили сліди в інших мовах, зокрема в грецькій. У цьому сенсі В. П. Нерознак писав про велике значення «палеобалканських мовних залишків» для дослідження «нових балканських мов, у яких до нашого часу залишаються сліди палеобалканського субстрату» [Нерознак 1978, с. 20]. У книзі В. П. Нерознака «Палеобалканские языки» є спеціальний розділ «Палеобалканський внесок у сучасні балканські мови» [там же, с. 186–216]. Пізніше вийшла монографія І. О. Калужської, присвячена палеобалканським реліктам у сучасних балканських мовах [Калужская 2001].

Важливою видається нам і теза про необхідність системного дослідження питання, пов'язаного з відокремленим місцем з-поміж мов індоєвропейської сім'ї таких мов, як албанська, грецька та вірменська. Як відомо, у запропонованих лінгвістами класифікаціях індоєвропейських мов албанська, грецька та вірменська не об'єднуються у групи. Водночас, як підкреслював В. П. Нерознак, «перші дві з давніх часів отримали поширення на Балканах (для протоалбанського періоду йдеться про одну з палеобалканських мов, скоріше за все іллірійську)»; щодо «носіїв протовірменської мови та їхніх імовірних близьких родичів фригійців», то вони до їхнього переселення в Малу Азію та на територію сучасної Вірменії «жили на Балканах» [Нерознак 1978, с. 8–9].

Таким саме «ізолюваним» є місце у складі індоєвропейської сім'ї реліктових індоєвропейських мов, які В. П. Нерознак, а слідом за ним і інші лінгвісти, почали називати палеобалканськими [там же, с. 9].

Отже, «географічні дистрибуції» албанської, грецької та вірменської мов (розглядуваних в історичному аспекті), з одного боку, і палеобалканських мов, з іншого, у загальних рисах збігаються [там же].

Це, безперечно, відкриває перспективи для подальшого вдосконалення класифікації індоєвропейських мов.

Висновки. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) при виділенні групи палеобалканських мов до нашого часу чітко не встановлено єдиного критерію: залучаються і ареальний, і генетичний принципи; 2) матеріал палеобалканських мов не повною мірою враховано в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов: якщо фракійську, фригійську, іллірійські мови включають до цієї класифікації як окремі групи (В. М. Топоров), то місце давньомакедонської, «пеласгійської» та інших палеобалканських мов у класифікації не визначено; крім того,

традиційна генеалогічна класифікація не бере до уваги особливу близькість палеобалканських мов до вірменської, албанської й давньогрецької; 3) безперечним досягненням компаративістики стало розкриття зв'язків палеобалканських мов з албанською, вірменською, давньогрецькою, хетською, лувійською, балтійськими, германськими, слов'янськими, індоіранськими мовами; 4) зусиллями індоєвропейців було реконструйовано палеобалканські мови переважно на фонологічному, лексичному, дериваційному рівнях, меншою мірою – на морфологічному й синтаксичному (у зв'язку з обмеженістю й нерівномірністю відповідних даних така реконструкція є також обмеженою, а в деяких випадках і суперечливою); було постульовано ізоглоси, що об'єднують палеобалканські мови між собою; 5) дослідники встановили, що лексичні елементи палеобалканського походження фіксуються в сучасних албанській, грецькій, болгарській, румунській, вірменській мовах; палеобалканістика надала значний фактичний матеріал, важливий для теорії субстрату, і сприяла розробці методу лінгвістичної стратиграфії.

Перспективи подальших лінгвістичних розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні інших давніх «мертвих» мов індоєвропейської сім'ї та з'ясуванні їх місця в межах генетичної класифікації індоєвропейських мов.

Література

1. Баюн Л. С., Орел В. Э. «Язык фригийских надписей как исторический источник.» *Вестник древней истории* 1 (1988): 173–200.
2. Георгиев, В. И. *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков)* (Москва, изд-во иностр. литературы, 1958), 318.
3. Георгиев, В. *Траките и техният език* (София, изд-во БАН, 1977), 348.
4. Глущенко В. А., Роман В. В., Руденко М. Ю. «До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії.» *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія «Філологія»* 45 (1) (2020): 90–93.
5. Десницкая, А. В. *Вопросы изучения родства индоевропейских языков* (Москва, Л., изд-во АН СССР, 1955), 332.
6. Дечев, Д. *Характеристика на тракийския език II* (София, 1952), 70.
7. Калужская, И. А. *Палеобалканские реликты в современных балканских языках (К проблеме румыно-албанских лексических параллелей)* (Москва, Индрик, 2001), 176.
8. Нерознак, В. П. «Индоевропейское языкознание: новые аспекты.» *Известия АН СССР, отделение литературы и языка* 3 (39) (Москва, 1980): 230–241.
9. Нерознак, В. П. *Палеобалканские языки* (Москва, Наука, 1978), 248.
10. Hoffmann, O. *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum VI* (Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1906), 284.

© Lykhachova A. V., anzhelikalikhachova@gmail.com

The Paleo-Balkan Languages in The Context of Genealogical Classification: Linguohistoriographic Aspect
(in Ukrainian)

11. Katičič, R. *Ancient languages of the Balkans* (The Hague, Paris, Mouton, 1976), 215.
12. Kretschmer, P. *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* (Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1896), 428.
13. Tomaschek, W. «Die alten Thraker.» *Sitzungsberichte der Wiener Akademieder Wissenschaften. Philosophisch-Historischen Klasse* 128 (1893): 1–130; 130 (1893): 1–70; 131 (1894): 1–103.
14. Vraciu, A. *Limba daco-geților* (Timișoara, Facla, 1980), 107.
15. Woodhouse, R. «An overview of research on Phrygian from nineteenth century to the present day.» *Studia Linguistica* 126 (2009): 167–188.

References

1. Bayun, L. S., Orel, V. E. «Yazyk frigiyskikh nadpisey kak istoricheskiy istochnik [The language of Phrygian inscriptions as a historical source].» *Vestnik drevney istorii* 1 (1988): 173–200 (In Russ.).
2. Georgiev, V. I. *Issledovaniya po sravnitel'no-istoricheskomu yazykoznaniyu (Rodstvennye otnosheniya indoevropeyskikh yazykov)* [Studies of comparative historical linguistics (Kinship relations of Indo-European languages)] (Moskva, izd-vo inostr. literatury, 1958), 318 (In Russ.).
3. Georgiev, V. *Trakite i tekhnizat ezik* [The Thracians and their language] (Sofiya, izd-vo BAN, 1977), 348.
4. Glushhenko, V. A., Roman, V. V., Rudenko, M. Ju. «Do pytannja pro aktualistychnyj metod jak metod studij iz lingvistychnoi istoriografii» [On the question of the actualistic method as a method of studies on linguistic historiography].» *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Filologija* 45 (1) (2020): 90–93 (In Ukr.).
5. Desnitskaya, A. V. *Voprosy izucheniya rodstva indoevropeyskikh yazykov* [Questions of studying the kinship of Indo-European languages] (Moskva, L., izd-vo AN SSSR, 1955), 332 (In Russ.).
6. Dechev, D. *Kharakteristika na trakiyskiya ezik II* [Characteristics of the Thracian language] (Sofiya, 1952), 70 (In Russ.).
7. Kaluzhskaya, I. A. *Paleobalkanskije relikty v sovremennykh balkanskikh yazykakh (K probleme rumyno-albanskikh leksicheskikh paraleley)* [The Paleo-Balkan relics in modern Balkan languages (On the problem of Romanian-Albanian lexical parallels)] (Moskva, Indrik, 2001), 176 (In Russ.).
8. Neroznak, V. P. «Indoevropeyskoe yazykoznanie: novye aspekty [Indo-European linguistics: new aspects].» *Izvestiya AN SSSR, otdelenie literatury i yazyka* 3 (39) (Moskva, 1980): 230–241 (In Russ.).
9. Neroznak, V. P. *Paleobalkanskije yazyki* [The Paleo-Balkan languages] (Moskva, Nauka, 1978), 248 (In Russ.).
10. Hoffmann, O. *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum VI* (Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1906), 284.
11. Katičič, R. *Ancient languages of the Balkans* (The Hague, Paris, Mouton, 1976), 215.
12. Kretschmer, P. *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache* (Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1896), 428.
13. Tomaschek, W. «Die alten Thraker.» *Sitzungsberichte der Wiener Akademieder Wissenschaften. Philosophisch-Historischen Klasse* 128 (1893): 1–130; 130 (1893): 1–70; 131 (1894): 1–103.
14. Vraciu, A. *Limba daco-geților* (Timișoara, Facla, 1980), 107.
15. Woodhouse, R. «An overview of research on Phrygian from nineteenth century to the present day.» *Studia Linguistica* 126 (2009): 167–188.

© Лихачова А. В., anzhelikalikhachova@gmail.com

Палеобалканські мови в контексті генеалогічної класифікації: лінгвістотріографічний аспект
(Українською)